

Miejsce
na naklejkę
z kodem szkoły

dysleksja

MHM-R1A1P-062

EGZAMIN MATURALNY Z HISTORII MUZYKI

Arkusz II

POZIOM ROZSZERZONY

Czas pracy 150 minut

ARKUSZ II

MAJ
ROK 2006

Instrukcja dla zdającego

1. Sprawdź, czy arkusz egzaminacyjny zawiera 11 stron, nuty i płytę z nagraniami. Ewentualny brak zgłoś przewodniczącemu zespołu nadzorującego egzamin.
2. Arkusz zawiera dwie części. Część pierwsza arkusza wymaga analizy przykładów muzycznych, a część druga napisania wypracowania na jeden z podanych tematów.
3. Czynności zaplanuj tak, aby możliwe było rozwiązanie zadań z obu części arkusza w ciągu 150 minut.
4. Rozwiązania zadań zamieść w miejscu na to przeznaczonym.
5. Pisz czytelnie. Używaj długopisu/pióra tylko z czarnym tuszem/atramentem.
6. Nie używaj korektora, a błędne zapisy wyraźnie przekreśl.
7. Pamiętaj, że zapisy w brudnopisie nie podlegają ocenie.
8. Wypełnij tę część karty odpowiedzi, którą koduje zdający. Nie wpisuj żadnych znaków w części przeznaczonej dla egzaminatora.
9. Na karcie odpowiedzi wpisz swoją datę urodzenia i PESEL. Zamaluj ■ pola odpowiadające cyfrom numeru PESEL. Błędne zaznaczenie otocz kółkiem ⊙ i zaznacz właściwe.

Za rozwiązanie
wszystkich zadań
można otrzymać
łącznie **50 punktów**

Życzymy powodzenia!

Wypełnia zdający przed
rozpoczęciem pracy

--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

PESEL ZDAJĄCEGO

--	--	--

KOD
ZDAJĄCEGO

CZEŚĆ I

ANALIZA PRZYKŁADÓW MUZYCZNYCH

Na podstawie nagrań i nut przeprowadź analizę pięciu przykładów, zgodnie z poleceniami w zadaniach nr 31- 36. Z treścią poleceń zapoznaj się **przed** przystąpieniem do przesłuchania nagrań. Ostatni, piąty przykład jest przeznaczony tylko do analizy słuchowej.

Zadanie 31. (3 pkt) 🎧

Przykład dźwiękowy i nutowy nr 1 prezentuje fragment pierwszej części jednego z koncertów J.S. Bacha. Po wysłuchaniu przykładu określ, jaki to rodzaj koncertu barokowego. Swoją odpowiedź uzasadnij, określając role poszczególnych grup instrumentów w utworze.

rodzaj koncertu: *concerto grosso*

role instrumentów typowe dla tego typu koncertu:

concertino – trio koncertujące – skrzypce, flet I i flet II przeciwstawione jest dużemu

zespółowi (concerto, ripieno) smyczkowemu z basso continuo.

Ripieno jest silnie zredukowanym akompaniamentem w odcinkach solowych.

Zadanie 32. (5 pkt) 🎧

Wysłuchaj przykładu dźwiękowego nr 2. Określ formę utworu oraz takty, w których po raz pierwszy pojawia się temat. Zaznacz w **nutach** kadencje wirtuozowskie. Podaj polskie tłumaczenie tytułu *Totentanz (Dance of Death, Danse Macabre)* i uzasadnij ten tytuł, odwołując się do cytowanej przez kompozytora melodii.

forma: *wariacje*

temat po raz pierwszy w taktach: *3 - 11*

znaczenie i uzasadnienie tytułu utworu:

„Taniec śmierci” – tytuł uzasadnia dominująca w temacie i całym utworze sekwencja

żałobna „Dies irae”.

Typowe dla romantyzmu nawiązanie do średniowiecza.

Zadanie 33. (3 pkt) 🎧

Po wysłuchaniu przykładu dźwiękowego nr 3 uzupełnij poniższe zdanie, podając nazwę elementu formy pierwszej części *Koncertu e-moll* F. Chopina. Wymień dwie cechy stylu wczesnego romantyzmu występujące w tym fragmencie.

Wysłuchany fragment pierwszej części *Koncertu e-moll* Chopina to ekspozycja orkiestry oraz początek ekspozycji solisty.

dwie cechy utworu typowe dla stylu wczesnego romantyzmu:

1. nadrzędność partii solisty, która jest utrzymana w stylu brillant

2. faktura homofoniczna z silnie wyeksponowaną liryczną melodyką

Zadanie 34. (3 pkt) 🎧

Wysłuchaj przykładu dźwiękowego nr 4 - fragmentu czwartej części *Koncertu B-dur* J. Brahmsa, a następnie porównaj go z uprzednio wysłuchanym przykładem nr 3 (*Koncert e-moll* Chopina).

A. Opisz rolę orkiestry w obydwu koncertach.

W koncercie Chopina orkiestra pełni funkcję drugoplanową, akompaniującą; forma budowana jest przede wszystkim w partii solisty, chociaż I cz. zaczyna się ekspozycją orkiestry.

W koncercie Brahmsa proporcje obu partii są wyrównane; partia orkiestry jest równie ważna w budowaniu formy i ekspresji, chociaż główny temat I cz. wprowadzony jest przez solistę. Nie występuje tu podwójna ekspozycja.

B. Na podstawie wiedzy pozazródłowej opisz różnicę w budowie cyklu sonatowego obu dzieł.

Koncert e-moll Chopina jest typowym dla klasycznego koncertu 3-częściowym cyklem sonatowym, zaś Koncert B-dur Brahmsa posiada 4 części, jak cykl sonatowy w symfoniach.

Zadanie 35. (3 pkt) 🎧

Na podstawie utworów J. Brahmsa i F. Liszta (przykład dźwiękowy oraz nutowy nr 4 i nr 2) wyjaśnij, na czym polega symfonizacja romantycznych form koncertujących. W tym celu wymień trzy cechy utworów wskazujące na tę symfonizację.

1. Zwiększenie roli orkiestry – zmiana roli z akompaniującej na równorzędną.

2. Symfoniczne traktowanie partii fortepianu (nowy rodzaj bogatej faktury fortepianowej o potężnym brzmieniu i szerokiej skali).

3. Instrument solowy traktowany jak jeden z instrumentów orkiestry.

Zadanie 36. (3 pkt) 🎧

W przykładzie dźwiękowym nr 5 zamieszczono fragment koncertu Marcina Mielczewskiego. Utwór ten różni się od dzieł z poprzednich przykładów tego arkusza funkcją i obsadą wykonawczą. Określ rodzaj tego koncertu i jego funkcję. Opisz, na czym polega technika koncertująca zastosowana tu przez Mielczewskiego.

rodzaj koncertu: *koncert wokalny*

funkcja koncertu: *religijna*

technika koncertująca:

współzawodniczenie głosu solowego z zespołem instrumentalnym oraz przeciwstawianie sobie różnych grup instrumentów w ramach orkiestry

CZEŚĆ II

ZADANIE ROZSZERZONEJ ODPOWIEDZI

Zadanie 37. (30 pkt)

Napisz wypracowanie na jeden z niżej podanych tematów

Temat nr 1: **Przedstaw powstanie i rozwój koncertu instrumentalnego w epoce baroku.**
W pracy uwzględnij analizę przykładów muzycznych z Części I arkusza oraz zamieszczony niżej cytat.

Na koniec Vivaldi zagrał solo bez akompaniamentu - wspaniale, potem dodał fantazję - kadencję - która mnie wprost oszołomiła, gdyż wydaje się niemożliwością, by w ogóle można tak grać. Dochodził palcami do podstawka za ledwie na szerokość słomki, tak że smyczek nie miał miejsca i to na wszystkich czterech strunach z nieprawdopodobną szybkością.

J.F. Uffenbach *Dzienniki*

Temat nr 2: **Przedstaw przemiany koncertu i form koncertujących w klasycyzmie i w XIX wieku.**

W pracy uwzględnij wnioski z analizy przykładów muzycznych w Części I arkusza oraz zamieszczone niżej cytaty.

Są pośrodku między tym, co za trudne, i tym, co za łatwe - są bardzo błyskotliwe - przyjemne dla ucha - naturalne, lecz nie puste; tu i tam mogą sprawiać satysfakcję tylko znawcom, jednakże i laicy muszą być zadowoleni, nie wiedząc nawet dlaczego...

W. A. Mozart o własnych koncertach fortepianowych w *Liście do ojca* z 28.II.1782 r.

Pozwolić królować instrumentowi solowemu nie wymagając abdykacji orkiestry, taki był zamiar, który Beethoven urzeczywistnił zwycięsko po raz pierwszy.

H. Berlioz

Nowym pomysłem musi odpowiadać nowa forma.

F. Liszt

Wybieram temat nr ....1...

Barok, XVII i pierwsza połowa XVIII wieku, jest pierwszą epoką w historii muzyki, która przyniosła rozkwit twórczości instrumentalnej. Wśród nowych gatunków i form komponowanych z przeznaczeniem do wykonania na instrumentach szczególne miejsce zajmuje koncert. Wykształcony w późnej fazie epoki, jest połączeniem najważniejszych zdobyczy baroku.

Źródłem koncertu instrumentalnego możemy szukać w renesansowej technice polichóralnej, która powstała i rozwinęła się w szkole weneckiej. Łączenie i przeciwstawianie, współzawodniczenie odcinków utworu o różnym brzmieniu jest podstawą techniki koncertującej i stile concertato. Technika koncertująca pojawiła się w latach 80. XVI wieku w motetach i madrygalach. Nazwa „concerto” stała się modna i używana w odniesieniu do zespołu instrumentalnego lub do form komponowanych techniką concertato. Po raz pierwszy spotykamy ją w tytułach zbiorów zawierających religijne kompozycje wokально-instrumentalne. Są to opublikowane na przełomie XVI i XVII wieku „Concerti ecclesiastici” G. Gabrielelego, L. Viadany i A. Banchieriego.

W pierwszych latach XVII wieku, wraz z rozwojem „seconda prattica” i „stile moderno”, rozwojem monodii akompaniowanej i praktyki basso continuo, kompozytorzy baroku dostrzegli odmienne od głosu ludzkiego możliwości wykonawcze instrumentów. Nastąpiło zróżnicowanie faktury wokalnej i instrumentalnej. Dzięki różnorodności środków wykonawczych kontrast odcinków wokalnych, instrumentalnych i wokально-instrumentalnych stał się czytelny i doskonale służył realizacji naczelnej tezy estetycznej baroku, która głosiła, że „słowo jest panem harmonii”. Od muzyki wymagano, by oddawała treść i emocje („afekty”) tekstu. Założenia te realizowano w motetach koncertujących, madrygalach koncertujących (C. Monteverdi) oraz w koncertach religijnych. Przykładem tej ostatniej formy jest „Deus in nomine Tuo” Marcina Mielczewskiego (dialog głosu solowego z koncertującym fagotem i zespołem instrumentalnym), koncerty religijne Heinricha Schütza, a wcześniej „Offertoria et Communiones” Mikołaja Zieleńskiego. Twórczość tych kompozytorów dowodzi, że technika i forma koncertująca rozprzestrzeniła się w Europie, przede wszystkim za sprawą bezpośrednich uczniów G. Gabrielelego i C. Monteverdiego. W Wenecji technika koncertująca przeniesiona została na grunt zespołowej, instrumentalnej canzony. Wielochórowe kompozycje instrumentalne realizują zasadę współzawodniczenia przez naprzemienną brzmień np. grup instrumentów dętych i smyczkowych, dodatkowo różniących się rejestrami (np. „Sonata pian e forte” Gabrielelego).

Druga połowa XVII wieku przyniosła ugruntowanie nowej tonalności dur-moll, faktury homofonicznej wykształconej w muzyce dramatycznej, odrębność stylu wokálního i instrumentalnego oraz śpiewny styl bel canto weneckiej opery solowej. Doskonale instrumenty lutnicze (viole i przede wszystkim skrzypce) tworzone przez rody Stradivarich, Guarnerich i Amaticch oraz coraz sprawniejsze instrumenty dęte (oboje, flety, fagoty) i klawiszowe (organy, klawesyn) gotowe były do realizacji wyszukanych pomysłów artystycznych, bez współdziałania z tekstem. Następujące po sobie odcinki solo i tutti zastępowały dramatyczną fabułę i dialog postaci. Przeciwstawienie melodii basu i sopranu, podział instrumentów utrwalony w operze i kantacie na ornamentalne i fundamentalne dały „ramy organizacyjne” nieustabilizowanym jeszcze formom muzyki instrumentalnej opartym na stylu concerto.

Pierwsze, samodzielne koncerty instrumentalne stworzyli kompozytorzy związani ze szkołą wenecką i szkołą bolońską – G. Torelli i A. Corelli. Po prawie stu latach od powstania pierwszych wokalnych koncertów religijnych, opublikowane zostaną zbiory koncertów instrumentalnych. Wzorcem nowego gatunku jest 12 Concerti grossi op. 8 Corellego, wydane w 1714 r. Ustalają one technikę koncertującą typową dla włoskiego

concerto grosso. Polega ona na współzawodniczeniu grupy solistów (*concertino*) z grupą *concerto* (*ripieno*, *tutti*). *Concertino* u Corellego stanowi trio smyczkowe – skrzypce I i II oraz wiolonczela, *concerto* to zespół instrumentów smyczkowych z *basso continuo* realizowanym przez cembalo i wiolonczelę (*gambę*) lub organy i *gambę*. Forma wczesnych *concerti grossi* jest nieustalona, wieloczęściowa, wzorowana na 5- lub 4- częściowej budowie sonaty *da chiesa*, z następstwem części kontrastujących tempem, charakterem i fakturą. Układ: wolna – szybka - wolna – (wolna) – szybka posiada polifoniczne (imitacyjne) *allegro*, akordowe, majestatyczne *largo* lub *grave* jako część pierwszą oraz liryczne, homofoniczne, w stylu *bel canto* *adagio*, umieszczone w środku cyklu. Kolejne części na ogół utrzymane są w jednej tonacji. Współzawodniczenie *solo* i *tutti* realizowane jest krótkimi odcinkami o wspólnej lub podobnej motywie.

W początkach XVIII wieku *concerto grosso* znane jest w krajach ościennych. Niemcy i Francuzi wnoszą własny wkład w postaci *concertina* złożonego z instrumentów dętych (oboje i fagot) czy mieszanego składu koncertującego *trio* lub kwartetu. Przykładem jest II Koncert brandenburski F-dur J.S. Bacha, w którym *concertino* stanowią skrzypce, flet, obój i trąbka *clarino* przeciwstawione smyczkowemu *concerto*.

„Koncerty brandenburskie” Bacha są syntezą form i sposobów koncertowania stworzonych w barokowym *concerto grosso*. Koncerty I i III nawiązują do wczesnobarokowej, wielochórowej *canzony* (I F-dur: dwa chóry, w pierwszym - 2 rogi i skrzypce, w drugim - 3 oboje i fagot; III G-dur: trzy dialogujące *trio* smyczkowe). Koncert II i V, zbudowane w ustalonej przez Vivaldiego trzyczęściowej formie, ewoluują w stronę koncertu solowego, gdzie w V Koncercie podwójna rola klawesynu – *concertino* i wirtuozowskie *solo*, pozwala go określić mianem pierwszego koncertu na klawesyn i orkiestrę.

Koncert IV, z trzema koncertującymi (2 flety i skrzypce) jest typowym przykładem *concerto grosso*, utrzymanym w późnobarokowej, trzyczęściowej formie. W początkowym *Allegro* dialog grup *concertino* i *concerto* prowadzony jest krótkimi, 12- taktowymi odcinkami. Charakterystyczne cechy techniki to: redukcja roli zespołu w odcinkach solowych do harmonicznego-rytmicznego akompaniamentu (np. takty 25-36), równorzędna rola wszystkich instrumentów w odcinkach *tutti* (takty 37-56), polifoniczny dialog solistów w ramach *concertino* (takty 1-9), eksponowanie solowych skrzypiec silniej niż pozostałych instrumentów *concertina* (takty 91-124). VI Koncert B-dur nawiązuje stylem koncertowym do stworzonego przez Torellego *concerto ripieno*, orkiestrowego, bez wyraźnie wyodrębnionej grupy *concertina*. Zasada współzawodniczenia prowadzona jest tu w ramach zespołu o stałym składzie.

Podobnie realizowane jest koncertowanie w 12 *concerti grossi* op.6 J.F. Haendla, który koncertom solowym i zespołowym daje także formę łączącą uwerturę francuską z następującymi po niej częściami tanecznymi (*concerto da camera*).

Oba rodzaje koncertu zespołowego (*grosso* i *ripieno*) tworzył też A. Vivaldi, autor około 500 koncertów instrumentalnych. Większość z nich (ponad 300) to koncerty solowe, przeznaczone na jeden instrument melodyczny i smyczkowe *tutti* z *basso continuo*. Słusznie więc Vivaldiego uznaje się za twórcę koncertu solowego, przede wszystkim skrzypcowego. Wykształcił się on po 1710 r. z *concerto grosso*, w którym jedne skrzypce spośród koncertującego *trio* lub kwartetu otrzymują dominującą rolę. Przykładem są „Pory roku”, koncerty określane jako *semi-solo*. Cykl ten jest także ważny ze względu na realizację programu poetyckiego. Każdy koncert współgra z sonetem poświęconym odpowiedniej porze roku. Vivaldi zainicjował rozwój orkiestrowej muzyki programowej. Różnorodne środki onomatopieczne jak śpiew ptaków (koncert fletowy „Szczygieł”), odgłosy burzy („Pory roku” i „Burza morską”), czy polowania („Pory roku” i „La caccia”) wpłynęły na rozwój kolorystyki instrumentalnej i przyczyniły się do wprowadzenia popisowych, wirtuozowskich partii. Zgodnie ze świadectwem współczesnych stworzył wirtuozowską kadencję *senza basso*:

„Na koniec Vivaldi zagrał solo bez akompaniamentu (...) potem dał fantazję – kadencję, która mnie wprost oszłomiła”. Powielenie kilkaset razy formy opartej na tej samej technice doprowadziło do jej krystalizacji. Wzorzec zaczerpnął Vivaldi z włoskiej sinfoni operowej oraz koncertów Torellego i przekształcił go w cykl 3 częściowy: Allegro – Adagio – Allegro. Część pierwsza i trzecia mają budowę refrenową, rondową. Ritornele realizowane tutti przeplatane są solowymi kupletami lub dłuższymi epizodami. Często występuje konstrukcja lukowa, gdzie po centralnym epizodzie, w lustrzanym odbiciu, wracają kuplety początkowe. Trzecia część, podobnie jak w sonacie, może mieć fakturę imitacyjną i taneczny rytm. Środkowe adagio przybiera zróżnicowane rozmiary i formy – od kilku taktów (być może przeznaczonych do improwizacyjnego rozwinięcia) do rozbudowanych ustępów o budowie da capo. Zawsze II część kontrastuje z I i III charakterem i fakturą (homofonia) oraz brzmieniem zredukowanej do b.c. orkiestry.

Vivaldi tworzył koncerty solowe, podwójne, potrójne, poczwórne (Koncert h-moll na 4 skrzypiec, przerobiony przez Bacha na Koncert a-moll na 4 fortepiany). Jako instrumenty solowe wprowadził wszystkie używane w tym czasie instrumenty, z wyjątkiem klawesynu i organów. Koncert klawesynowy jest dziełem Bacha, a organowy Haendla (np. 6 koncertów op.7).

Formę koncertu solowego przejęła od Vivaldiego nie tylko większość kompozytorów okresu późnego baroku, ale także twórcy kolejnej epoki. Połączenie homofonii i polifonii, stylu bel canto ze stylem koncertującym, prostej harmoniki z kunsztownymi zdobieniami, brzmienia zespołu z popisową partią solisty pozwoliło stworzyć Vivaldiemu jeden z najpopularniejszych gatunków muzyki i jedną z najtrwalszych form cyklicznych.

Wybieram temat nr ....2...

Koncert jako gatunek muzyczny wykształcił się w epoce baroku, a wszystkie jego postaci i formy zostały stworzone w twórczości kompozytorów trzech epok – baroku, klasycyzmu i romantyzmu. Kolejne generacje twórców XX wieku poza językiem dźwiękowym nie wniosły nic nowego, nie rozwinęły gatunku, przeciwnie – czerpały i czerpią wzorce z koncertu minionych epok. Koncert instrumentalny wykreowany w bogatej różnorodności przez Corellego, Vivaldiego i Bacha, skryształizowany w swoisty monolit przez klasyków wiedeńskich, w XIX wieku powrócił do zarzuconych przez klasyków barokowych idei, rozwinął się z niespotykanym wcześniej rozmachem i osiągnął apogeum (kres?) w twórczości Johannes Brahmsa. Gatunek do dzisiejszego dnia zachował żywotność, a źródłem jego popularności jest jego cecha konstytutywna – popis solisty. Rodzaj partii solowej, jej relacja z orkiestrowym tutti, stopień wirtuozerii, wybór instrumentu solowego, skład orkiestry i ukształtowanie formy stanowią elementy zmienne, przekształcone w XVIII i XIX wieku. Cechą stałą jest nadrzędna idea kontrastu i współzawodniczenia partii solowej z zespołem orkiestrowym.

Technika koncertująca przeniesiona na grunt instrumentalnej i polichóralnej canzony przygotowała powstanie na przelomie wieku XVII i XVIII form takich jak: concerto grosso (A. Corelli), koncert orkiestrowy (concerto ripieno) i koncert solowy (A. Vivaldi). Pierwsza połowa XVIII wieku, późny barok, okres twórczości Vivaldiego, Bacha i Haendla, przyniósł wykształcenie się czysto instrumentalnego stylu concerto i ustalenie cyklicznej, trzyczęściowej formy, opartej na kontraście tempa, charakteru wyrazowego, tonacji, faktury i brzmienia. Skrajne, szybkie części (pierwsza i trzecia), radosne lub dramatyczne, posiadają formę rondową, gdzie w ritornelach wykorzystane jest brzmienie pełnego zespołu, któremu w epizodach (kupletach) przeciwstawiane są obszerne partie solowe, niekiedy nacechowane elementem wirtuozowskim. Środkowe adagio kontrastuje z nimi lirycznym charakterem kantylenowej melodii, homofonią, tonacją (najczęściej paralelną), uboższym brzmieniem (orkiestra zredukowana do b.c.) oraz brakiem żywego dialogu solisty z zespołem, tak typowego dla form ritornelowych. Znamienne jest, że te wykształcone przez Vivaldiego zasady budowy, zostały niemal w całości zachowane jako ramy konstrukcyjne koncertu wszystkich kolejnych epok. „Rudemu księdzu” zawdzięczamy także wprowadzenie do koncertu elementów ilustracyjności (np. w koncercie fletowym „Il gardellino”) oraz programowości (np. „Le Quattro Stagioni”), które z kolei wpłynęły na popisowy charakter partii solowych – „na koniec Vivaldi zagrał solo, bez akompaniamentu, potem dał fantazję i kadencję (...).”

W baroku, mimo jednoznacznej dominacji skrzypiec, koncerty pisano na niemal wszystkie instrumenty używane w tej epoce. Solistom towarzyszył zespół smyczkowy z basso continuo.

Kompozytorzy drugiej połowy XVIII wieku radykalnie ograniczyli zarówno bogactwo instrumentów solowych, jak i różnorodność typów i form koncertu barokowego. W klasycyzmie zanika concerto grosso i concerto ripieno, forma suitowa i forma da chiesa. Nielicznie reprezentowane są koncerty podwójne i potrójne (np. Mozart – Koncert na skrzypce i altówkę, Beethoven – Koncert potrójny na fortepian, skrzypce i wiolonczelę). Rola instrumentu solowego powierzana jest niemal wyłącznie fortepianowi i skrzypcom, które usuwają w cień inne instrumenty. W przeciwieństwie do romantyzmu, klasycy nieliczne koncerty piszą jeszcze na popularne do niedawna flet, fagot i róg (Mozart), obój i trąbkę (J. Haydn), czy także na instrumenty nowe w tym czasie (klarnet, kontrabas – J.V. Stamitz). Zmienia się także skład orkiestry – zanika partia b.c. i cembalo, wprowadzone są instrumenty dęte – obój, flet, fagot, róg. Dominuje koncert solowy, który zachowuje trzyczęściową formę z właściwym jej kontrastem agogicznym, wyrazowym i brzmieniowym (z redukcją obsady w powolnej części środkowej). Klasycy wiedeńscy, zgodnie ze stylem i estetyką epoki,

rezygnują w koncercie z elementu ilustracyjnego i programowego, zmieniają budowę kolejnych części cyklu (cz. I – forma sonatowa z podwójną ekspozycją, orkiestry i solisty oraz improwizowaną kadencją między reprzyzą a kodą; cz. II – adagio, forma $a - b - a_1$ lub wariacyjna; cz. III - rondo, często z elementami rytmów tanecznych i wirtuozowskim popisem w ostatnim epizodzie). Barokowa polifonia ustąpiła miejsca homofonii, a kontrast faktur zastąpiła silniejsza polaryzacja brzmienia solo i tutti, przy ilościowej dominacji partii solowych i towarzyszącej roli orkiestry. Partie solowe nie posiadają charakteru wirtuozowskiego, doskonale opisuje je sam Mozart: „są pośrodku między tym, co za trudne i tym, co za łatwe, są błyskotliwe, przyjemne dla ucha (...)”. Takie też są koncerty skrzypcowe i młodzieńcze koncerty fortepianowe Mozarta.

Dojrzała twórczość kompozytora (np. Koncert klarnetowy A-dur, Koncerty fortepianowe C-dur, d-moll i c-moll) przynosi zmiany symptomatyczne dla epoki romantyzmu – pogłębienie charakteru wyrazowego, swobodnie kształtowane środkowe „romanze”, popisowość partii solowej, zwiększenie składu i roli orkiestry, która z funkcji akompaniamentu wybiła się na pozycję partii równorzędnej, współtworzącej formę.

Proces zainicjowany przez Mozarta w XIX wieku rozwinął L. van Beethoven. W swoich 5 koncertach fortepianowych stworzył nowy typ koncertu symfonicznego. Rozmiarami równy symfoniom, pozwolił „królować instrumentowi solowemu nie wymagając abdykacji orkiestry”. Forma, budowana przez ścisłą współpracę wirtuozowsko, symfonicznie traktowanej partii fortepianu z pełnoobsadową orkiestrą (podwójny skład instrumentów dętych), zachowuje trzyczęściową dyspozycję. Centralną rolę pełni w niej część I, allegro sonatowe, w którym kompozytor rezygnuje z podwójnej ekspozycji i improwizowanej kadencji. Wprowadza też do koncertu ideę integracji cyklu, łącząc attacca część liryczną, powolną z brawurowym finałowym rondem (IV Koncert G-dur i V Koncert Es-dur). Beethoven, wprowadzając zmiany utorował drogę romantykom a jednocześnie w szczególny sposób powrócił do intensywności emocjonalnej i wirtuozerii solowych koncertów Vivaldiego.

Rodzaj koncertu stworzony przez Beethovena przejęli romantycy – F. Mendelssohn (Koncert skrzypcowy e-moll) i R. Schumann (Koncert fortepianowy a-moll, wiolonczelowy h-moll). Wnieśli do beethovenowskiej formy liryczną, pieśniową partię solisty, wolną od elementów brawury i popisu.

Przeciwieństwem tzw. „koncertu romantycznego” był rozwijający się równolegle, w pierwszej połowie XIX wiek, koncert w stylu brillant (błyskotliwy) reprezentowany twórczością licznych kompozytorów – wirtuozów (N. Paganini, C.M. Weber, J.N. Hummel, F. Chopin). Cechy stylu brillant dobrze ilustruje przytoczony w materiale źródłowym Koncert e-moll F. Chopina. Zestawienie w partii solowej fragmentów figuracyjnych, ornamentalnych, pasażowych (prezentujących biegłość pianisty) z odcinkami o śpiewnej, sentymentalno – lirycznej kantylenie zastępuje tu dialog solisty z orkiestrą, która sprowadzona jest do roli harmonicznego akompaniamentu. (Przykład nr 3, ekspozycja solisty, takty 139-154 kontra 155-174). Forma zachowuje cechy klasyczne, przedbeethovenowskie.

Artysta romantyczny swą odmienną, niezwykłą, moc nadprzyrodzoną (szatańską w przypadku Paganiniego) musiał udowadniać szerokiej, mieszczańskiej publiczności epatując ją wirtuozowskim, efektownym, często pustym popisem na publicznych występach w salonach i w wielkich salach koncertowych. Muzyk – wirtuoz jednego instrumentu, miał obowiązek improwizować i komponować. Stąd, obok koncertów, pojawiły się jednoustępowe utwory na instrument solo z towarzyszeniem orkiestry. Otrzymywały różną postać: tematu z wariacjami (np. Wariacja „La ci darem la mano” Chopina) rondo koncertowego, stylizowanych tańców (np. Rondo à la Krakowiak Chopina) lub w drugiej połowie stulecia, zgodnie z romantycznym postulatem syntezy sztuk, zbliżyły się do programowego poematu symfonicznego. Przykładem połączenia, syntezy, romantycznej fascynacji średniowieczem, światem nadprzyrodzonym (tu – śmiercią) i fascynacji wirtuozerią jest „Totentanz” Liszta.

Średniowieczna sekwencja żałobna „Dies irae” jako materiał tematyczny utworu, środki pianistyczne i kolorystyka rozbudowanej orkiestry służą ilustracji pozamuzycznej treści. To samo robił w XVIII w. Vivaldi w „Porach roku” i w „Burzy morskiej”.

Lisztowski postulat „nowym pomysłem musi odpowiadać nowa forma” realizowany był nie tylko w „poematkach koncertowych”, ale także w samym koncercie. Zmiany realizowane są w dwojaki sposób, przez integrację cyklu (Liszt - I Koncert fortepianowy Es dur ma 4 części spójne attacca oraz motywem przewodnim; II Koncert fortepianowy A-dur to wieloodcinkowa forma jednoustępowa) lub przez rozbudowanie cyklu do ram czterech części właściwych symfonii. Przykładem takiej formy jest II Koncert fortepianowy B-dur Brahmsa, kontynuacja beethovenowskiej koncepcji koncertu symfonicznego, w którym partia fortepianu „wtopiona” jest w partię orkiestry. I część utworu otwiera wirtuozowskie, potężnie brzmiące solo fortepianu (wspólna ekspozycja solisty i orkiestry), do którego w kolejnych taktach (takty 9-30) stopniowo dołączają wszystkie instrumenty wielkiej orkiestry, zawłaszczając solistę (fortepian), jako jednego z członków wielobarwnego tutti (takty 45-74). Podobnie jak Beethoven, Brahms symfonizuje fakturę fortepianową (odległe rejestry, rozbudowane okrojenia i akordy) i tworzy nowy typ faktury solowo-orkiestrowej, w której zespół (symfoniczny) dominuje nad solistą. Jak w barokowym koncercie ripieno? Idea stylu concerto powróciła do idei stile concertato? Stały model formalny osiemnastowiecznego trzyczęściowego koncertu solowego „rozmięł się” na wiele postaci – jednoustępową, wieloodcinkową canzonę i czteroczęściowy cykl da chiesa?

Podobno „historia kołem się toczy” i - moim zdaniem - koncerty XX wieku potwierdzają tę maksymę. Liczne nawiązania klasyków XX wieku do barokowych concerti grossi i koncertu na orkiestrę, w drugiej połowie stulecia ewoluowały w kierunku bachowskiego, wirtuozowskiego koncertu klawesynowego (H.M. Górecki), a w ostatnim 20-leciu coraz więcej spotykamy nawiązań do koncertu klasyków wiedeńskich. Można twierdzić, że kompozytorzy XVIII wieku stworzyli ponadczasową technikę i formę muzyczną, która przez kolejnych 200 lat służyć będzie twórcom, wykonawcom i słuchaczom.

BRUDNOPIS